ПОКАЗНИКИ, КРИТЕРІЇ ТА РІВНІ СФОРМОВАНOSTI ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ З ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ, ЕРГОТЕРАПІЇ ДО ЗАСТОСУВАННЯ ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

INDICES, CRITERIA AND LEVELS OF PREPAREDNESS OF FUTURE BACHELORS IN PHYSICAL THERAPY, ERGOTHERAPY FOR THE APPLICATION OF FITNESS AND HEALTH TECHNOLOGIES IN PROFESSIONAL ACTIVITY

З метою формування високого рівня готовності майбутніх фахівців з фізичної терапії, ерготерапії до застосування фізкультурно-оздоровчих технологій у статті розкрито питання визначення критеріїв, показників та рівнів сформованості готовності, а також вибір методів психолого-педагогічної діагностики, які дають змогу нам за допомогою наукового інструментарію відслідковувати результативність навчально-виховного процесу. У результаті структурного аналізу визначено структуру готовності майбутніх бакалаврів з фізичної терапії та ерготерапії до застосування фізкультурно-оздоровчих технологій у професійній діяльності, яка включає взаємопов'язані та взаємозалежні компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-змістовий, суб'єктивний та діяльний. Відповідно до компонентів були обрані критерії вимірювання та показники. Так, критерієм мотиваційно-ціннісного компонента визначений мотиваційний критерій, показником якого є сукупність мотивів навчально-професійної діяльності студентів, провідні ціннісні орієнтації, рівень сформованості та характер домінування мотивів. Критерієм когнітивно-змістового компонента є теоретичний критерій, який окреслює рівень професійно профільованих знань за обсягом, якістю, практичною спрямованістю, відповідністю кваліфікаційним вимогам фахівця з фізичної терапії, ерготерапії. Критерієм суб'єктивного компонента обрано особистісний, який окреслює рівень ініціативності, самостійності, стресостійкості, доброзичливості, емпатійності, толерантності, цілеспрямованості, наполегливості у досягненні мети засобами фізкультурно-оздоровчих технологій, загального рівня фізичної культури. Праксіологічний критерій характеризує діяльний компонент готовності та передбачає наявність умінь у майбутніх бакалаврів з фізичної терапії та ерготерапії застосовувати фізкультурно-оздоровчі технології у практичній професійній діяльності. Також визначені та обґрунтовані рівні сформованості готовності (високий, середній та низький), які є основою для діагностики вихідного стану готовності досліджуваної категорії фахівців та аналізу дієвості впливу педагогічних чинників на формування зазначеного виду готовності.

Ключові слова: фахівці з фізичної терапії, ерготерапії, професійна діяльність, готовність, структура готовності, компоненти,

критерії, показники, рівні сформованості готовності.

In order to form a high level of readiness of future specialists in physical therapy, ergotherapy for the use of physical and recreational technologies, the article discusses the definition of criteria, indicators and levels of readiness, as well as the choice of methods of psychological and pedagogical diagnostics that allow us to use the result of scientific tools of educational process. As a result of the structural analysis, the structure of future bachelors' degrees in physical therapy and ergotherapy for the application of physical and recreational technologies in professional activity is determined, which includes interrelated and interdependent components: motivational-value, cognitive-content, subjective and activity. Measuring criteria and indicators were selected according to the components. Thus, the criterion of the motivational-value component is determined by the motivational criterion, the indicator of which is the set of motives of educational and professional activity of students, the leading value orientations, the level of formation and the nature of dominance of motives. The criterion of the cognitive-content component is a theoretical criterion, which defines the level of professionally profiled knowledge in terms of volume, quality, practical orientation, compliance with the qualification requirements of a specialist in physical therapy, ergotherapy. The criterion of the subject component was chosen as a personal one, which outlines the level of initiative, independence, stress resistance, kindness, empathy, tolerance, determination of perseverance in achieving the goal by means of physical and fitness technologies, general level of physical culture. The praxiological criterion characterizes the activity component of readiness and presupposes the ability of future bachelors in physical therapy and ergotherapy to apply physical and health technologies in practical professional activity. The levels of readiness formation (high, medium and low) that are the basis for the diagnosis of the initial state of readiness of the studied category of specialists and the analysis of the effectiveness of the influence of pedagogical factors on the formation of a certain type of readiness are also determined and justified.

Key words: specialists in physical therapy, occupational therapy, professional activity, preparedness, readiness structure, components, criteria, indicators, readiness formation levels.

УДК 378.147:[615.825+615.851.3]-051
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/22-4.23>

Беспалова О.О.,
старший викладач
кафедри здоров'я, фізичної терапії,
реабілітації та ерготерапії
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка
Лянной М.О.,
канд. пед. наук, професор,
директор
Навчально-наукового інституту
фізичної культури
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка
Бугаєнко Т.В.,
канд. пед. наук,
старший викладач
кафедри здоров'я, фізичної терапії,
реабілітації та ерготерапії
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка
Авраменко Н.Б.,
викладач
кафедри здоров'я, фізичної терапії,
реабілітації та ерготерапії
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Для організації ефективного освітнього процесу з метою формування готовності майбутніх фахівців з фізичної терапії, ерготерапії до застосування фіз-

культурно-оздоровчих технологій важливим залишається питання вивчення динаміки змін у рівнях сформованості зазначеного виду готовності за відповідними структурними компонентами. Наявні

методи психолого-педагогічної діагностики дають змогу нам за допомогою наукового інструментарію відслідкувати результативність навчально-виховного процесу, з'ясувати основні недоліки з подальшим їх усуненням. Вирішення цього питання відбувається у процесі вимірювання, яке передбачає виокремлення відповідних критеріїв та показників сформованості готовності майбутніх бакалаврів з фізичної терапії, ерготерапії до застосування фізкультурно-оздоровчих технологій у професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійної підготовки фахівців з фізичної терапії, ерготерапії (фізичної реабілітації) висвітлюється у дослідженнях сучасних вітчизняних науковців, зокрема визначенню фундаментальних та прикладних основ їхньої професійної підготовки присвячені роботи О.А. Атамась, Н.О. Белікової, Т.М. Бугері, Л.Б. Волошко, В.В. Клапчук, В.В. Крупи, В.О. Кукси, Ю.О. Ляного, Р.В. Маслової, Л.П. Сущенко, А.В. Фатівець та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте у літературі невисвітленими залишаються питання визначення критеріїв, показників та рівнів сформованості готовності майбутніх бакалаврів з фізичної терапії, ерготерапії до застосування фізкультурно-оздоровчих технологій у професійній діяльності.

Метою статті є визначення критеріїв, показників та рівнів сформованості готовності майбутніх бакалаврів з фізичної терапії, ерготерапії до застосування фізкультурно-оздоровчих технологій у професійній діяльності. Завдання дослідження: розкрити сутність понять «критерії» та «показники», у відповідності до структури готовності обрати критерії та показники сформованості готовності і розкрити їх змістове наповнення; визначити рівні готовності та дати їм характеристику; обрати діагностичний інструментарій з метою оцінювання рівнів сформованості готовності до застосування фізкультурно-оздоровчих технологій.

Методи дослідження: теоретичний аналіз та узагальнення спеціальної науково-методичної літератури для визначення стану розробленості проблеми у напрямі фахової підготовки фахівців з фізичної терапії, ерготерапії, узагальнення результатів дослідження науковців; термінологічний аналіз для уточнення ключових понять.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результативність процесу формування готовності до майбутньої професійної діяльності окреслюють різні аспекти якості освіти: якість знань, якість навчання, результати освітньої діяльності [6, с. 33]. Їх оцінювання відбувається шляхом вимірювання, яке здійснюється через «встановлення кількісного відношення між певною характеристикою об'єкта й деякою величиною, яка приймається за еталон» [11, с. 15]. Це дає змогу встановити відпо-

відність навчальних досягнень студентів до мети навчання. Таким еталоном, на думку О.В. Бородієнко [4, с. 109–115], прийнято вважати критерій.

Відзначимо, що в психолого-педагогічній літературі поняття «критерій» розглядається доволі широко, оскільки його тлумачення у словниках і довідковій літературі є неоднозначним. У філософському енциклопедичному словнику подано таке визначення: «Критерій істини – засіб перевірки істинності або хибності того чи іншого твердження, гіпотези...» [5]. У «Словнику української мови» під критерієм розуміється «підстава для оцінки, визначення або класифікація чогось; мірило» [8], а під показником розуміють «дані про результати якоїсь роботи, якогось процесу» або «свідчення, доказ, ознака чого-небудь» [8].

Критеріями оцінювання якості професійної підготовленості студентів як результату фахової підготовки й ефективності методів її досягнення науковці визначають: якість знань (повнота, міцність, системність тощо); обсяг і рівень оволодіння професійно значущими вміннями і навичками; ступінь оволодіння основами самостійної діяльності; рівень сформованості професійної самостійності та мобільності як риси особистості фахівця [9]. Критерії дають змогу визначити результативність роботи, оцінити ефективність діяльності суб'єктів системи, що впливає на формування оптимальної професійної мотивації, рівень професійної майстерності, ступінь адаптації та соціалізації фахівця тощо [4, с. 109–115].

У контексті нашого дослідження у відповідності до структури визначено мотиваційний, особистісний, когнітивний, праксіологічний критерії готовності майбутніх бакалаврів з фізичної терапії та ерготерапії до застосування фізкультурно-оздоровчих технологій:

– *мотиваційний* критерій визначає сукупність мотивів навчально-професійної діяльності студентів, провідні ціннісні орієнтації, характер домінування мотивів;

– *особистісний* критерій сформованості готовності майбутніх бакалаврів з фізичної терапії та ерготерапії до застосування фізкультурно-оздоровчих технологій окреслює рівень ініціативності, самостійності, стресостійкості, доброзичливості, емпатійності, толерантності, цілеспрямованості, наполегливості, загального рівня фізичної культури;

– *теоретичний* критерій сформованості готовності майбутніх бакалаврів з фізичної терапії та ерготерапії до застосування фізкультурно-оздоровчих технологій окреслює рівень професійно профільованих знань за обсягом, якістю, практичною спрямованістю, відповідністю кваліфікаційним вимогам;

– *практичний* критерій характеризує наявність умінь у майбутніх бакалаврів з фізичної терапії та ерготерапії застосовувати фізкультурно-

Таблиця 1
Показники готовності майбутніх бакалаврів з фізичної терапії та ерготерапії до застосування фізкультурно-оздоровчих технологій

Структурні компоненти готовності	Змістові характеристики	Критерії вимірювання	Показники	Діагностика
Мотиваційно-ціннісний	Свідомість вибору майбутньої професії; розуміння мотивів власної навчально-професійної діяльності; усвідомлення перспектив професійного розвитку; інтерес до змісту фізкультурно-оздоровчих технологій; ставлення до життя і здоров'я як до суспільної та індивідуальної цінності; внутрішня потреба у здоровому способі життя	Мотиваційний	Рівень сформованості та характер мотивації	Методики «Мотиви вибору професії», «Мотивація до успіху» Т. Елерса
Суб'єктивний	Ініціативність, самостійність; стресостійкість, доброзичливість, емпатійність, толерантність; цілеспрямованість, наполегливість; рівень фізичної підготовленості	Особистісний	Рівень емпатійних здібностей Рівень самооцінки готовності	Методика «Діагностика рівня емпатійних здібностей» В.В. Бойко Інтегральна анкета самооцінки рівня готовності
Когнітивно-змістовий	Професійно-фахові знання (психолого-педагогічні, медико-біологічні, технологічні)	Теоретичний	Рівень сформованості професійних знань	Тестові завдання для визначення якості знань теоретичної і практичної спрямованості
Діяльнісний	Професійні уміння (організаційно-методичні, пізнавальні, комунікативні, рухові)	Практикологічний	Рівень сформованості професійних умінь	Комплекс практичних (ситуативних) завдань

оздоровчі технології у практичній професійній діяльності [2, с. 278–280].

Показники сформованості готовності майбутніх бакалаврів з фізичної терапії та ерготерапії до застосування фізкультурно-оздоровчих технологій, що відповідають змістовому наповненню компонентів структури готовності, представлено у табл. 1.

У відповідності до критеріїв готовності майбутніх бакалаврів з фізичної терапії та ерготерапії до застосування фізкультурно-оздоровчих технологій було підібрано діагностичні методи, що дали можливість психолого-педагогічної оцінки стану сформованості професійної готовності за кожним компонентом.

В експериментальному дослідженні було використано:

- методику вивчення мотивації «Мотиви вибору професії», «Мотивація до успіху» Т. Елерса;
- тестові завдання для визначення професійно орієнтованих знань у напрямі застосування фізкультурно-оздоровчих технологій у майбутній професійній діяльності;
- комплекс розроблених нами ситуативних завдань, що вимагають практичної реалізації знань, застосування професійних умінь і навичок;
- методику «Діагностика рівня емпатійних здібностей» за В.В. Бойко;
- інтегральну анкету самооцінки рівня готовності до застосування фізкультурно-оздоровчих технологій у професійній діяльності.

Методика «Мотиви вибору професії» [10, с. 373–374] має універсальне призначення і спрямована на виявлення домінуючої мотивації вибору професії. Результати опрацьовуються за блоками: внутрішні індивідуально значущі мотиви; внутрішні соціально значущі мотиви; зовнішні позитивні; зовнішні негативні. Внутрішня мотивація виникає із потреб особистості, як наслідок, діяльність виконується із задоволенням, без зовнішнього примусу. До таких мотивів належать інтерес, задоволення від зусиль і результату діяльності, можливість самореалізації, спілкування з іншими, отримання соціальної позиції тощо. Переважання внутрішніх мотивів найбільш ефективно забезпечує відчуття задоволеності професійною діяльністю. Зовнішня мотивація позитивної модальності – престиж професії, матеріальне забезпечення, можливість кар'єрного зростання, схвалення колективу; негативна зовнішня мотивація проявляється у різноманітних впливах на особистість шляхом психологічного тиску, критики, покарання, осуду з боку оточення та інших негативних санкцій.

Студенти мають оцінити, якою мірою представлені твердження вплинули на вибір професії. Максимальна сума балів за блоками запитань вказує на домінуючу мотивацію.

Методика «Мотивація до успіху» спрямована на визначення рівня мотивації до успіху, де на кожну із запропонованих обставин необхідно було відповісти «так» чи «ні». Результатом тестування є загальна сума балів за правильні відповіді, яка вказує на рівень мотивації до успіху (низький, середній, помірно високий, високий).

Рівень сформованості готовності за когнітивним критерієм оцінювався за показником якості знань з дисциплін циклу професійної підготовки, основу яких становлять такі дисципліни: «Функціональний фітнес», «Теорія і методика фізичного виховання», «Фітнес-програми аеробного та силового спрямування», «Сучасні фітнес-технології», «Теорія і технології оздоровчо-рекреаційної рухової активності», «Лікувальна фізична культура», «Біомеханіка», «Фізіологія рухової активності». У результаті студенти засвоюють теоретичні, методичні, практичні аспекти застосування фізкультурно-оздоровчих технологій у професійній діяльності. З метою діагностики рівня навчальних досягнень студентів використовувалося комп'ютерне тестування знань (програмний продукт RegTest-SL). Тестові завдання передбачали чотири варіанти відповідей з одним правильним. Сума балів за правильні відповіді вказує на рівень володіння спеціальними знаннями щодо теоретико-методичних аспектів застосування фізкультурно-оздоровчих технологій у практичній діяльності фізичного терапевта. Приклади розроблених тестів наведено у [1; 3].

Зразок завдань тесту

1. Тонізуючий вплив фізичних вправ полягає:

- а) у пониженні активності центрів регулювання функцій;
- б) зміні інтенсивності біологічних процесів в організмі;
- в) посиленні інтенсивності біологічних процесів від впливом фізичних навантажень;
- г) у зниженні показників функціональних систем.

2. Який механізм енергоутворення забезпечує м'язові скорочення під час виконання довготривалих вправ помірної потужності:

- а) анаеробний гліколіз;
- б) окислення;
- в) фосфагенна реакція;
- г) усі відповіді правильні.

Діагностика сформованості діяльнісного компонента готовності за практикологічним критерієм здійснювалася за показниками рівня сформованості професійних умінь. Оцінювання готовності до застосування фізкультурно-оздоровчих технологій у практичній діяльності за показником сформованості професійних умінь відбувалося у разі вирішення ситуативних завдань, спрямованих на з'ясування рівня сформованості у майбутніх фахівців з фізичної терапії та ерготерапії професійно важливих навичок і умінь. Якщо студент не

виконав завдання, він отримає 1 бал; за часткове виконання завдання із суттєвими фактичними чи методичними помилками студент отримує 2 бали; у разі виконання завдання з незначними помилками – 3 бали; повне виконання завдання без помилок – 4 бали.

Зразок ситуаційного завдання.

ЗАВДАННЯ № 1

У пацієнта/клієнта спостерігається одностороннє укорочення нижньої кінцівки, поперековий біль з одного боку, асиметрія сідничних складок, порушення біомеханіки руху.

Розв'яжіть завдання, дотримуючись поданої схеми.

1. Визначте функціональне порушення за вищезазначеними ознаками.

2. Вкажіть основні причини названого функціонального порушення.

3. Функціональна анатомія визначеного м'язу (м'язової групи).

4. Вказати м'язи-синергісти та м'язи-антагоністи, їх функціональний стан.

5. Вказати компенсаторні порушення у разі вказаного функціонального порушення.

6. Які потенційні наслідки очікують клієнта/пацієнта у функціональному стані?

7. Основні мета та завдання функціонального тренування.

8. Засоби функціонального тренування та методика їх застосування.

9. Методичні рекомендації.

Діагностика сформованості суб'єктного компонента готовності за особистісним критерієм здійснювалася за такими показниками, як: рівень розвитку емпатійних здібностей та самооцінка готовності майбутніх бакалаврів з фізичної терапії та ерготерапії до застосування фізкультурно-оздоровчих технологій у професійній діяльності.

Рівень розвитку емпатійних здібностей досліджувався за методикою «Діагностика рівня емпатійних здібностей» В.В. Бойко [6, с. 301]. Метою діагностування є дослідження проявів емпатії. Обробка результатів відбувається за такими шкалами, як: раціональний канал емпатії; емоційний канал емпатії; інтуїтивний канал емпатії; установки, що сприяють емпатії; здатність до емпатії; ідентифікація в емпатії, також визначається сумарний показник емпатії, який вказує на рівень емпатії: надзвичайно високий, середній, занижений, дуже низький.

Інтегральна анкета самооцінки рівня готовності майбутніх бакалаврів з фізичної терапії та ерготерапії до застосування фізкультурно-оздоровчих технологій у професійній діяльності містить 40 тестових запитань, кожне з яких має кілька варіантів відповідей. Студенти самостійно оцінювали власну готовність до практичної реалізації знань, умінь і навичок професійної спрямованості.

Сумарна кількість балів вказувала на рівень готовності (високий, середній, низький).

Зразок тестових завдань.

1. Чи можете ви обґрунтувати значення фізкультурно-оздоровчих технологій у процесі фізичної терапії (реабілітації)?

- а) так, можу обґрунтувати;
- б) можу пояснити, але в загальних рисах;
- в) ні, не можу обґрунтувати;
- г) важко відповісти.

2. Як ви вважаєте, наскільки ви підготовлені до підвищення ефективності процесу фізичної терапії осіб різних нозологічних та вікових груп шляхом застосування фізкультурно-оздоровчих технологій?

- а) повністю підготовлений;
- б) частково підготовлений;
- в) ні, не підготовлений;
- г) важко відповісти.

Визначена система критеріїв та показників дала змогу охарактеризувати рівні (високий, середній, низький) готовності майбутніх бакалаврів з фізичної терапії та ерготерапії до застосування фізкультурно-оздоровчих технологій.

Низький рівень готовності характеризується відсутністю інтересу до процесу навчання; наявністю особистісних рис характеру, які перешкоджають створенню професійної взаємодії; відсутністю ціннісного ставлення до фізкультурно-оздоровчої діяльності; зневажливим ставленням до індивідуальних та суспільних цінностей; низьким рівнем теоретичних знань та практичних навичок застосування фізкультурно-оздоровчих технологій у професійній діяльності.

Середній рівень готовності майбутніх бакалаврів з фізичної терапії та ерготерапії до застосування фізкультурно-оздоровчих технологій вказує на достатній обсяг теоретико-методичних знань з фізкультурно-оздоровчих технологій та практичних умінь і навичок їх застосування у професійній діяльності; на позитивне ставлення до навчання; розуміння можливостей самореалізації в обраній професії; прагнення до професійного саморозвитку та самовдосконалення; прийняття здорового способу життя як суспільної та індивідуальної цінності; наявністю умінь переносити знання у практичну діяльність.

Високий рівень готовності характеризується свідомим вибором професії фізичного терапевта, ерготерапевта; вмотивованістю до опанування фізкультурно-оздоровчих технологій як головного засобу майбутньої професійної діяльності; усвідомленням перспектив щодо професійної самореалізації в галузі охорони здоров'я; сформованістю навичок здорового способу життя, їх дотримання і прийняття як цінності; наявністю ґрунтовних професійно орієнтованих знань, професійно важливих умінь і навичок щодо застосування засобів

фізкультурно-оздоровчих технологій у реабілітаційній, оздоровчій, профілактичній та інших видах професійної діяльності.

Отже, в ході дослідження нами було обрано відповідно до структурних компонентів критерії та показники, описані рівні готовності майбутніх бакалаврів з фізичної терапії та ерготерапії до застосування фізкультурно-оздоровчих технологій, а також обрано психолого-педагогічні методи для визначення рівнів сформованості готовності.

Висновки. Таким чином, у результаті аналізу визначено структуру готовності майбутніх бакалаврів з фізичної терапії та ерготерапії до застосування фізкультурно-оздоровчих технологій у професійній діяльності, яка включає мотиваційно-ціннісний, когнітивно-змістовий, особистісний та діяльнісний компоненти. Відповідно до зазначених компонентів були сформульовані критерії (мотиваційний, особистісний, теоретичний, праксіологічний) та показники (сформованість та характер мотивації, сформованість професійних знань та умінь, прояв емпатійних здібностей та самооцінка готовності), а також охарактеризовані рівні сформованості готовності (високий, середній та низький), які є основою для діагностики вихідного стану готовності досліджуваної категорії фахівців та аналіз дієвості впливу педагогічних чинників на формування зазначеного виду готовності. Перспективи подальших досліджень полягають в аналізі змісту професійної підготовки фахівців з фізичної терапії, ерготерапії, визначенні найбільш ефективних засобів, методів та форм організації освітнього процесу з метою формування високого рівня готовності майбутніх фахівців з фізичної терапії, ерготерапії до застосування фізкультурно-оздоровчих технологій у майбутній професійній діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Беспалова О.О. Методичні рекомендації до практичних занять з навчальної дисципліни «Функціональний фітнес». Суми. 2019.
2. Беспалова О.О. Сутність та структурні компоненти готовності майбутніх бакалаврів з фізичної терапії, ерготерапії до застосування фізкультурно-оздоровчих технологій. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2019. № 5(89). С. 269–280.
3. Беспалова О.О. Фітнес-програми силової та аеробної спрямованості : методичні рекомендації. Суми, 2018. 65 с.
4. Бородієнко О. Критерії, показники, рівні сформованості професійної компетентності керівників структурних підрозділів підприємств сфери зв'язку. *Молодь і ринок*, 2017. № 7. С. 109–115.
5. Ильичев Л.Ф., Федосеев П.Н., Ковалев С.М., Панов В.Г. Философский энциклопедический словарь. Москва : Советская энциклопедия, 1983.
6. Карамушка Л. Психологія управління. Київ : Міленіум, 2003. 650 с.

7. Кисельова О.І. Проблема вимірювання знань у системі педагогічної методології. *Наука і освіта*, 2013. № 5. С. 32–36.

8. Наумчук В.І. Професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури в процесі самостійної роботи зі спортивних ігор : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2002.

9. Марцинівська О.Є. Словник української мови : в 11 томах. Том 4. Київ : Наукова думка, 1973.

10. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль «Направленность». (Лекции, практические занятия, задания для самостоятельной работы). Киев, 2004.

11. Федієнко В.В. Моделі кваліметрії і порівняння рівнів навчальних досягнень студентів у різних оціночних системах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Кіровоград, 2009.